

Katarzyna Wyrwas, Katowice

Rywingate i pracoholik – derywaty sufiksalne czy złożenia?

We współczesnej polszczyźnie szerzą się obce wzorce słowotwórcze, na co z niepokojem zwracają uwagę badacze zajmujący się kulturą języka. Derywaty z obcymi elementami przysparzają problemów także badaczom słowotwórstwa. Niektóre formacje słowotwórcze są różnie interpretowane: jako złożenia lub derywaty sufiksalne.

Ostatnio w telewizji i prasie często pojawiał się derywat *Rywingate* o znaczeniu ‘afery polityczna związana z Lwem Rywinem’. Nie jest to w polszczyźnie twór jednostkowy – B. Kreja w artykule z 1993 roku przytoczył ponad 30 przykładów z *-gate* wynotowanych z prasy w latach 1990–92, np. *sznapsgate*, *trabantgate*, *marlborogate*, *kasynogate*, *FOZZ-gate*, *oilgate*, *HIV-gate* i inne. Badacz ten uznaje *-gate* za przyrostek słowotwórczy¹. Tak samo uważa K. Waszakowa i podaje kolejne przykłady derywatów utworzonych za pomocą tego sufiksu: *Afganistangate*, *Clintongate*, *ropagate*, *Wallisgate* itp.² Natomiast H. Jadacka, zaliczająca formacje z *-gate* do compositów (struktury bezafiksalne)³, podaje przykłady derywatów: *Ślupia-gate*, *Ślupsk-gate*, *wódka-gate*. R. Przybylska również uznaje omawiany typ derywatów za złożenia. Stwierdza ona, iż nowe composita (zwłaszcza tzw. quasi-złożenia i złożenia jednostronnie motywowane) budowane są «z wykorzystaniem niesamodzielnych, seryjnie powtarzających się części doklejanych do podstawy w prepozycji lub postpozycji». Wśród przykładów części występujących w postpozycji wymienione jest *-gate*⁴.

Częstka *-gate* pochodzi z języka angielskiego i nawet w tym języku nie jest genetycznie przyrostkiem słowotwórczym, choć wyspecjalizowała się w tworzeniu nazw afer i do derywatów przez nią tworzonych wnosi stały element znaczeniowy ‘afery, skandal’. Słowniki wywodzą ją od *Watergate*⁵ – nazwy waszyngtońskiego hotelu, w którym w 1972 roku nastąpiło włamanie do siedziby komitetu wyborczego amerykańskiej Partii Demokratycznej. Nazwa budynku stała się nazwą dla znanej afery, którą początkowo określano prawdopodobnie jako *Watergate Affair*, następnie zaś skrócono tę nazwę odejmując rzeczownik *affair*⁶, co dokumentuje Merriam–Webster Dictionary datując *Watergate* w znaczeniu ‘arefa W.’ na 1973 rok. B. Kreja stwierdza: «Nazwa *Watergate* stała się z czasem punktem odniesienia i porównania dla innych afer, co w rezultacie doprowadziło do rozczłonkowania tej nazwy na element specyfikujący, konkretyzujący *Water-* i na element uogólniający *-gate*»⁷. Wyabstrahowana z *Watergate* część stała się wkrótce bardzo produktywna. Pod koniec lat 80., po ujawnieniu przez media danych na temat tajnej

i nielegalnej sprzedaży broni Iranowi, w USA wybuchł kolejny skandal polityczny nazwany *Irangate*, a wraz z nim *Contragate* (ang.), ponieważ część kwot uzyskanych ze sprzedaży broni Irakowi przekazywano na wspomaganie w Nikaragui partyzantki zwanej *Contras*. W latach 90. do zbioru nazw afer dodano m.in. *moneygate* ‘skandal związany z finansowaniem przez demokratów [...] kampanii wyborczej w USA’⁸ oraz *zippergate* lub *Monicagate* ‘skandal obyczajowy, który wybuchł po ujawnieniu romansu prezydenta USA’. Wkrótce *-gate* stało się elementem słowotwórczym o zasięgu międzynarodowym, a struktury tego typu są obecnie wielokrotnie powielane przez media masowe, por. *Paksasgate*, *Nyczgate*, *Kempskigate*, *Oleksygate*, *Montoya-gate* (Juan Pablo Montoya, kierowca Formuły 1), *Osamagate*, *Kuczma-Gate*, *Mabelgate* (Mabel to imię narzeczonej księcia Holandii), *Staviskygate* (współczesna nazwa afery Stavisky’ego z lat 30. XX w. użyta w „Gazecie Wyborczej”), najnowsze związane z sytuacją w Iraku to *Iraqgate* (polskie *Irakgate*), *weaponsgate* (*weapon* ‘broń’), *intelligate* (*intelligence* ‘wywiad wojskowy’).

W nazwie hotelu *Watergate* *-gate* jest komponentem złożenia, leksemem o angielskim znaczeniu ‘brama, wrota’ (a zatem *Watergate* to ‘śluzą’). W neologizmach *Irangate* i *Contragate* *-gate* wyraźnie zmienia funkcję. Merriam–Webster Dictionary traktuje *-gate* jako rzeczownikowy człon złożenia. Inny słownik odnotowuje, że wyraz ten w połączeniach z nazwami osób lub miejsc używany jest na określenie wydarzeń związanych z nieuczciwym zachowaniem polityka lub innej osoby pełniącej funkcje publiczne (‘used with the name of a place or a person to give a name to an event involving dishonest behaviour by a politician or other public official’⁹). Jednak niektóre słowniki nazywają już *-gate* sufiksem oznaczającym ‘skandal związany ze sprzecznymi z prawem, często zatuszowanymi czynami, szczególnie dokonywanymi przez urzędników rządowych’ (suffix: ‘A scandal involving alleged illegal acts and often a cover-up, especially by government officials’¹⁰), podają także jego pochodzenie: za *Watergate*. Wydaje się, że Amerykanie (i nie tylko oni) uznali już leksem *gate* za wyspecjalizowany sufiks słowotwórczy, którego produktywność uzależniona jest od uczciwości grup rządzących.

Podobny mechanizm słowotwórczy w języku angielskim i zaadaptowany do polszczyzny opisuje A. Markowski na przykładzie wyrazu *pracoholik* (*workaholic*) powstałym na wzór leksemu *alkoholik* (*alcoholic*). O zjawisku tym Markowski pisze następująco: «[...] [Amerykanie – K.W.] na nowo podzielili sobie wyraz na: *alco-holic*, przypisali tej drugiej części słowa znaczenie i dołączyli ją do nowej części *worka-* od słowa *work* ‘pracować’»¹¹. Przedstawiony tu podział nie wydaje się jednak właściwy. Merriam–Webster Dictionary podaje następującą etymologię tego słowa: *work* + częśćka *-aholic*,

zamienna z *-oholic* (tak jak w *alcoholic*), podobnie interpretuje *chocoholic*: jako połączenie *chocolate* + *-oholic*, a powstanie obu derywatów datuje na 1968 rok. The American Heritage® Dictionary wariantywne formy *-oholic/-aholic* nazywa sufiksami o znaczeniu: ‘ktoś uzależniony i nałogowo potrzebujący czegoś’ (‘one that is addicted or compulsively in need of’).

Polski *pracoholik* jest co prawda jedynie kalką, tłumaczeniem angielskiego pierwowzoru, polszczyzna jednak zaadaptowała nową częśćkę, która stała się «dość modnym, a przez to produktywnym wykładnikiem słowotwórczym»¹², tworzącym nowe słowa o znaczeniu ‘ten, kto jest owładnięty nałogiem lub manią’. W języku polskim sufiks ten występuje wyłącznie w wersji *-oholik*, por. funkcjonujące już w polszczyźnie słowo *seksoholik*, wymieniane przez B. Kreję *spiskoholik*, *mlekoholik*, *słodyczoholik*, *zakupoholik*, *sklepoholik* (kalka ang. *shopaholic*)¹³, a także nazwy własne pojawiające się na stronach internetowych i w różny graficznie sposób wykorzystujące wariant *-oholik*: *IRC-oholik* (pseudonim od skrótu IRC – Internet Relay Chat), *Krah’oholik* (pseudonim od *Krah* ‘grupa fanów muzyki hiphopowej’). H. Jadacka podaje przykład *naukoholizm* (analogicznie do *procoholizm*)¹⁴, a zatem być może istnieje również derywat *naukoholik*.

Skrótowną nazwę «afery Rywina» oraz derywaty oznaczające osoby uzależnione można potraktować jako słowotwórcze złożenia hybrydalne, efekt połączenia różnojęzycznych elementów. Argumenty za kompozycyjnym charakterem omawianych derywatów to: 1) dla *-gate* istnienie samodzielnego wyrazu *gate* w języku angielskim, choć o znaczeniu innym niż znaczenie przyrostka; 2) istniejąca od wielu lat w języku polskim tendencja do tworzenia złożzeń seryjnych¹⁵ (oba omawiane derywaty tworzą serie analogiczne). Można także uznać, iż oba typy formacji są efektem zastosowania obcych formantów w derywacji sufiksальной. Argumentami przemawiającymi za taką interpretacją byłyby: 1) traktowanie części *-gate* oraz *-oholic / -aholic* w słownikach anglojęzycznych jako sufiksów; 2) stałe znaczenie omawianych części; 3) seryjność tworzonych derywatów (ponieważ dopuszcza się interpretowanie powtarzalnej części złożenia jako afiksu¹⁶). Istnieje jeszcze trzecia możliwość, można bowiem – jak proponuje H. Jadacka – wskazać na trudny do ustalenia status formalny opisywanych części słowotwórczych i zastosować termin sufiksoid na oznaczenie drugiego członu derywatu kompozycyjnego, który nie jest oczywistym przyrostkiem¹⁷.

Trudno nie dostrzec, że tego typu formacje są przejawami działania istniejących we współczesnym języku tendencji do skrótu oraz precyzji i wyrazistości semantycznej, czego

konsekwencją jest m.in. produktywność złożeń. Równie charakterystyczny dla polszczyzny naszych czasów jest przybierający na sile proces kształtowania się formacji analogicznych¹⁸.

Ukazanie różnych możliwości interpretowania zjawisk językowych w analizie formacji typu *Rywingate* czy *pracoholik* na konwersatoriach ze słowotwórstwa stanowić może dla studentów interesującą możliwość połączenia wiedzy z gramatyki opisowej i kultury języka polskiego.

Przypisy

-
- ¹ B. Kreja, O formancie *-gate* ‘afera, skandal’, JP LXXIII, 1993, s. 63-6; B. Kreja, Mówię, więc jestem. Rozmowy o współczesnej polszczyźnie, t. 2, Gdańsk 2001, s. 54-5.
- ² K. Waszakowa, Współczesne słowotwórstwo polskie i czeskie wobec ekspansji zapożyczeń, PorJ 2002, z. 8, s. 9.
- ³ H. Jadacka, System słowotwórczy polszczyzny (1945–2000), Warszawa 2001, s. 93-9.
- ⁴ R. Przybylska, O najnowszym słownictwie polskim, Polonistyka 2002, nr 9.
- ⁵ The American Heritage[®] Dictionary of the English Language. Fourth Edition. Houghton Mifflin Company 2000 (zamieszczony w Internecie pod adresem www.bartleby.com), podobnie Merriam–Webster Dictionary (dostępny pod adresem www.m-w.com).
- ⁶ Za tę cenną sugestię dziękuję Pani Prof. Marii Karpluk, która widzi rozwój amerykańskiego *Watergate* następująco: *watergate* ‘śluz, zapor’ → *Watergate* ‘nazwa kompleksu apartamentów i biur w Waszyngtonie’ → *Watergate Affair* ‘skandal, do którego doszło w Watergate w 1972 r.’ → *Watergate* ‘ts.’
- ⁷ B. Kreja, O formancie *-gate...*, s. 68.
- ⁸ E. Mańczak-Wohlfeld odnotowuje ten wyraz w artykule pt. Najnowsze zapożyczenia angielskie w polskiej prasie, PorJ 1997, z. 3, s. 84-6.
- ⁹ Dictionary of Contemporary English, ed. A. Gadsby, Longman, Harlow 1997, s. 584-5.
- ¹⁰ The American Heritage[®] Dictionary...
- ¹¹ A. Markowski, Polszczyzna znana i nieznaną, Gdańsk 1999, s. 150-2.
- ¹² B. Kreja, Mówię, więc jestem. Rozmowy o współczesnej polszczyźnie, t. 1, Gdańsk 2000, s. 45.
- ¹³ Tamże, s. 44-7.
- ¹⁴ H. Jadacka, o.c., s. 99.

-
- ¹⁵ H. Jadacka, o.c., s. 138, a wcześniej H. Satkiewicz, Słowotwórstwo, [w]: D. Buttler, H. Kurkowska, H. Satkiewicz, Kultura języka polskiego. Zagadnienia poprawności gramatycznej, Warszawa 1976, s. 104-5.
- ¹⁶ Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia, red. R. Grzegorzycowa, R. Laskowski, H. Wróbel, t. 2, Warszawa 1998, s. 465.
- ¹⁷ H. Jadacka, o.c., s. 35.
- ¹⁸ Por. H. Satkiewicz, o.c., s. 85-104.